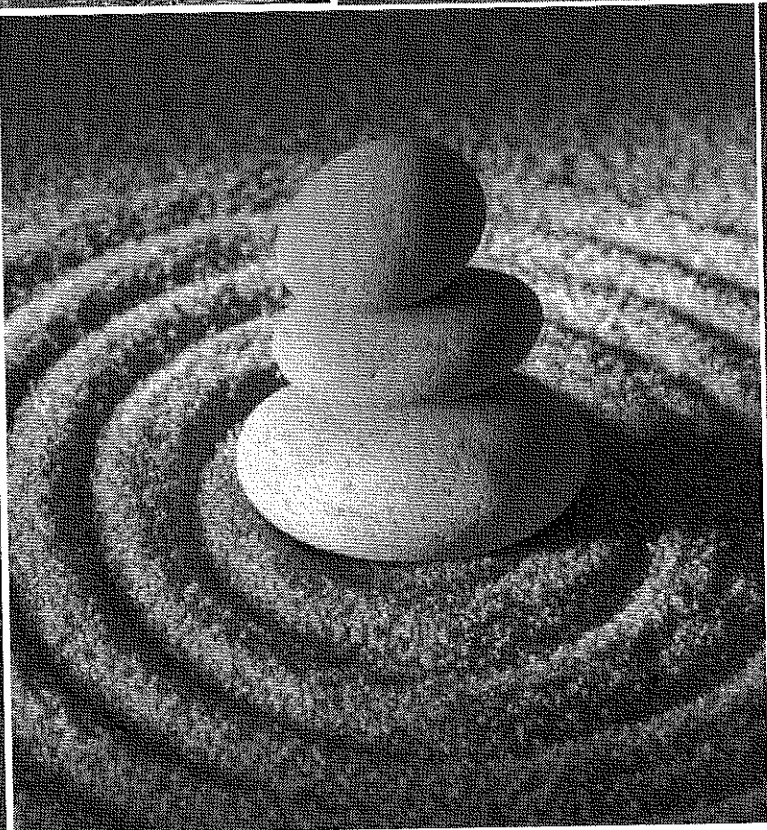
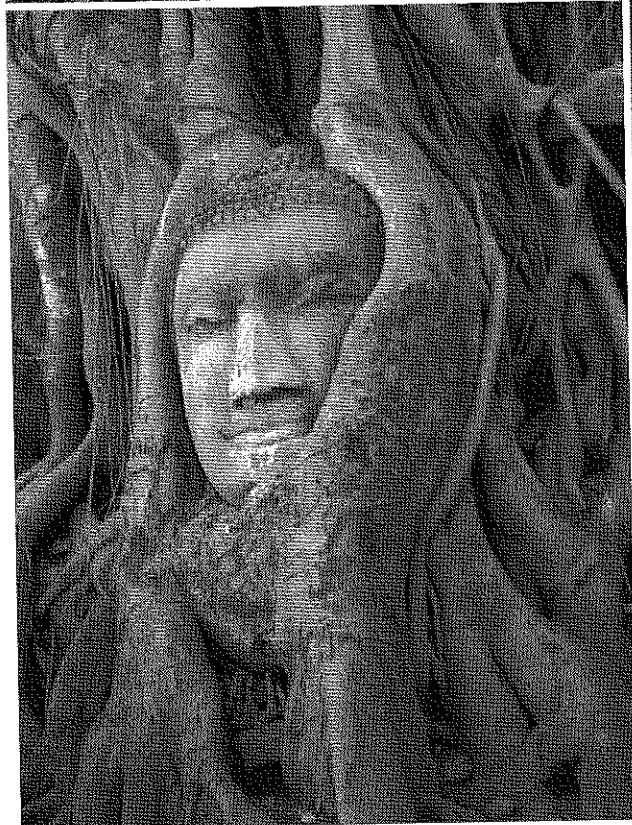
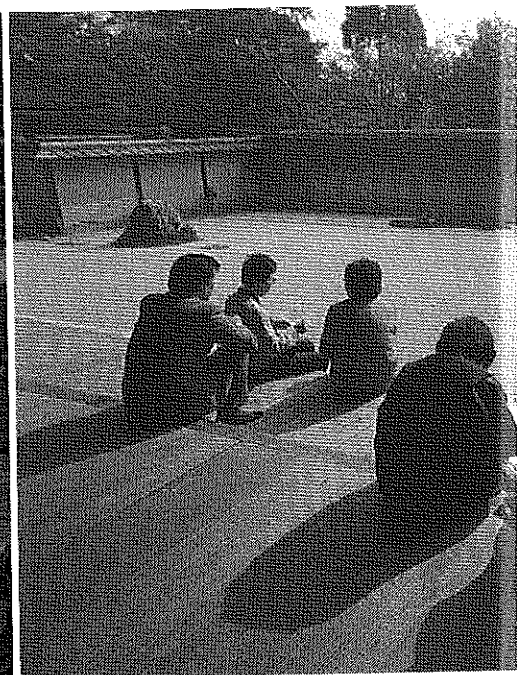

SPIEGEL V

deel vier: het natuurbeeld

AN DE NATUUR in het boeddhisme

In Tibet wordt het verhaal verteld van een nonnenklooster dat last kreeg van muizen. De nonnen vingden de muizen en lieten ze buiten de kloostergronden weer los. Maar niet alleen kwamen de muizen steeds terug, ze brachten ook nog soortgenoten mee. Op een gegeven moment waren er zoveel muizen in het klooster, dat de nonnen geen stap meer konden zetten zonder het risico te lopen een diertje te verpletteren. De vrouwen paktten uiteindelijk hun spullen en verlieten het klooster om elders opnieuw te beginnen.

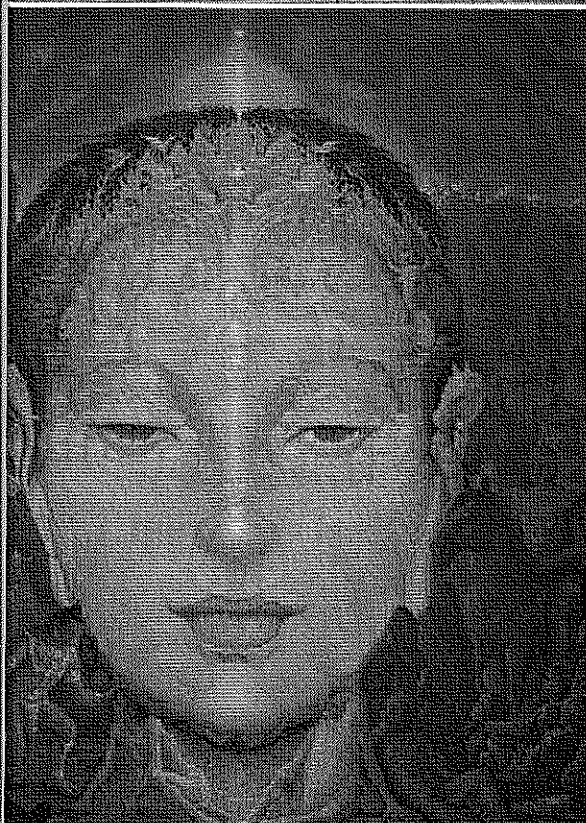
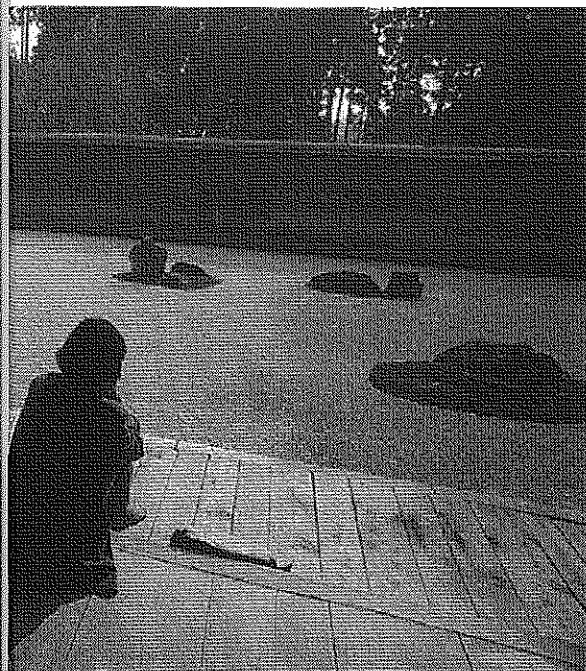
Respect voor alle vormen van leven kenmerkt de religieuze stromingen die India heeft voortgebracht: het hindoeïsme, het jainisme en het boeddhisme. De grootste van deze werd het boeddhisme, dat thans vele miljoenen aanhangers heeft in landen als Myanmar, Sri Lanka, Thailand, Vietnam, Cambodja, Tibet, China en Japan. Uit de bakermat India is de boeddhistische leer inmiddels weer zo goed als geheel verdwenen.

Het boeddhisme werd zo'n 2500 jaar geleden gesticht door Siddharta Gautama, een prins uit noordelijk India, die besloot de weg naar bevrijding uit het wereldlijke lijden te zoeken. Na zes jaren van spirituele oefening begaf hij zich naar het bos van Uruvela, een dorp dat tegenwoordig bekend staat als Bodhgaya, zette zich neer onder een boom (een *Ficus religiosa*), verzonk in diepe meditatie en vond het bevrijdend inzicht dat hij gezocht had. Hij bereikte de verlichting en ervoer het Nirvāna, de bovenzinnelijke werkelijkheid. In de Indische teksten wordt gesproken van ontwaken (*bodhi*); Siddharta ontwaakte - zo zeggen de teksten - tot het volmaakte inzicht en werd een boeddha.

Na zijn verlichting reisde hij naar Benares, het toenmalige spirituele centrum van India, waar hij in het hertenpark van Sarnath zijn eerste leerrede gaf. Deze staat bekend als 'De prediking waarin het rad van de leer in beweging gezet werd'. Hierin onderwees de Boeddha de weg die voert vanuit de kringloop van dood en wedergeboorte naar verlichting. Deze weg, die hij het Edele Achtvoudige Pad noemde, is in essentie een bevrijdingsweg uit de tirannie van het verlangen. De Boeddha sprak in deze context van dorst en doelde daarmee op alle vormen van hunkering: hebzucht, verlangen naar zintuiglijke of emotionele bevrediging, het hangen aan het beeld van een ego, het vasthouden aan concepten en verwachtingen. Het is deze hunkering, zo leerde hij, die de mens gevangen houdt in onvrede, onvolkomenheid, frustratie en pijn. De weg die de Boeddha predikte, de weg naar innerlijke vrede, bestaat uit het opheffen van dat verlangen, uit het loslaten van de hunkering. Degene die zonder dorst is, aanvaardt het leven zoals het zich voordoet, vanuit een diepe innerlijke rust.

De praktijk van die weg bestaat vooral uit geestelijke oefening, dat wil zeggen meditatie. In de boeddhistische meditatieve traditie treden twee aspecten naar voren die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Aan de ene kant is er de introspectie: de mediterende probeert met behulp van mentale concentratie zichzelf te doorschouwen en de werking van zijn geest te doorzien om zo inzicht te ontwikkelen in de zelfloosheid van het bestaan. Tegelijkertijd probeert hij de muren die door zelfzucht en egocentriciteit zijn opgeworpen, af te breken in de beoefening van de zogenaamde Vier Edele Deugden: hij tracht zich naar de buitenwereld te openen in liefdevolle welwillendheid, in mededogen, in medevreugde en in gelijkmoedigheid. De verbinding van de naar binnen en de naar buiten gerichte meditatieve oefening leidt tot wijsheid en naastenliefde, en deze vinden hun voleinding in de verlichting. Over de oefening in liefdevolle welwillendheid zei de Boeddha:

"Evenals een moeder haar enig kind
zal beschermen met haar eigen leven,
zo ontwikkel men een grenzeloos hart
uitgaande naar alle wezens."

Deze woorden laten zien dat naastenliefde en mededogen in het boeddhisme niet alleen gericht zijn naar de medemens, maar naar alle medeschepselen. In het inzicht dat degene die het Pad bewandelt geleidelijk ontwikkelt, herkent en ervaart hij zichzelf in alle leven en alle leven in zichzelf, en leert hij zien dat niets en niemand op zichzelf bestaat. Daarom vormt geweldloosheid (ahimsa) de kern van de boeddhistische ethiek. De boeddhist probeert te voorkomen dat door zijn handelen lijden wordt berokkend. Het niet doden van levende wezens die met zintuigen zijn uitgerust -- en die dus pijn kunnen voelen -- is derhalve het allereerste ethische voorschrift. In de boeddhistische kloosterregels gaat dat zelfs zover, dat een monnik of non niet is toegestaan een akker te bewerken omdat daarbij -- ongewild -- leven vernietigd kan worden. Ook mag de kloosterling met zijn uitwerpselen geen beken of plassen verontreinigen; niet alleen omdat hij voor anderen het water onbruikbaar maakt, maar ook omdat hij de daar levende dieren dan schade toebrengt.

Het boeddhisme is een weinig dogmatische leer. Vanaf het moment dat het zich vanuit India verbreedt over het grootste deel van Azië en in aanraking komt met andere culturen en religieuze systemen, neemt het daar gemakkelijk allerlei elementen uit op. Het incorporeert zo ook beelden van de natuur die in het oude India niet gangbaar waren. Met name de ontmoeting met de Chinese cultuur heeft in dat opzicht grote invloed gehad en in het Chinese -- en later ook Japanse -- boeddhisme wordt het kijken naar en het ervaren van de natuur een belangrijk onderdeel van de weg naar inzicht.

Het boeddhisme bereikt China naar alle waarschijnlijkheid in de eerste eeuw van onze jaartelling. Het treft daar dan een samenleving aan die gedragen wordt door de religieuze-filosofische systemen van het confucianisme en het taoïsme. Vooral de taoïstische uitgangspunten zullen een stempel drukken op de ontwikkeling van de boeddhistische tradities in Zuidoost-Azië. Het taoïsme leert dat al het zijnde voortkomt uit en bewogen wordt door tao (letterlijk: 'de weg') en er uiteindelijk ook weer naar terugkeert. De oorspronkelijke ongedifferentieerde eenheid wordt in de beweging van tao gedifferentieerde veelvoud; uit het naamloze ongevormde ontstaat de veelheid aan vormen en verschijnselen, en vloeit er weer in terug. In de taoïstische levensbeschouwing vormt de mens, als microkosmos, een getrouwe afspiegeling van de macrokosmos. En als hij zich openstelt, zichzelf leegmaakt, kan tao in en door hem werken en vindt hij evenwicht tussen zichzelf en het universum. Hij ervaart dan in de veelheid de oorspronkelijke eenheid, en in de eenheid de veelvormigheid. Tao kan echter niet met het verstand gevat worden; men kan zich alleen maar voor 'de weg' openstellen om hem dan in een intuïtief in-zien te ontvangen. Bij uitstek is dat mogelijk in het ervaren van de natuur, want in de processen en veranderingen die in de natuur plaatsvinden, is de werking van tao direct zicht- en voelbaar.

Kijken naar de natuur zonder vooringenomenheid wordt ook voor het boeddhisme in China een sleutel van de poort naar verlichtend inzicht. Dit is met name zo voor de school die in de vijfde eeuw van onze jaartelling ontstaat en die de naam Chan zal gaan dragen. Wanneer men -- zo stellen de grote Chan-meesters -- de natuur open en onbevangen beschouwt, zonder enige gedachte, zonder enig concept, wordt de werkelijke aard van alle verschijnselen zichtbaar. Wanneer de waarnemer zichzelf vergeet, ervaart hij in al wat is de uiteindelijke werkelijkheid. Niet alleen wordt dan in elke steen, in elk sneeuwkrystal, in elke bloem de leegte achter de vorm zichtbaar, maar wordt ook de leegte, de

transparantie van de eigen geest ervaren.

Vanaf de twaalfde eeuw komt het Chan-boeddhisme, onder de naam Zen, in Japan tot bloei. Door de nadruk die het legt op een houding van onverschrokkenheid wordt Zen aanvankelijk vooral populair bij de vooraanstaande klasse der krijgers, de Samoeraï, maar langzaam maar zeker gaat het een grote invloed uitoefenen op de hele Japanse samenleving. Zen wordt bepalend in allerlei vormen van Japanse kunst: in de schilderkunst, in de tuinarchitectuur en in de kunst van het bloemschikken. Zeer sterk is Zen te horen in wat men de bloem van de Japanse dichtkunst is gaan noemen; haiku. Haiku is poëzie van de natuur; niet alleen van de natuur als verzameling van levende wezens en levenloze dingen, maar ook van de natuur, het wezen, de aard der verschijnselen. Een haiku is een drieregelig vers zonder metrum of rijm, met zeventien lettergrepen in drie groepen van vijf, zeven en vijf. De wortels van deze vorm liggen in oud-Japanse versvormen waarin de afwisseling van vijf- en zevenlettergrepige groepen zou verwijzen naar het ritme van de natuur. De inhoud voert terug naar een dichttraditie waarin het eerste vers van een gedicht een woord moest bevatten dat een van de vier seizoenen aanduidt. Haiku staat daarom ook wel bekend als de poëzie van de seizoenen.

Zichzelfvergeten in de waarneming van de natuur, meeklinken met de natuur, in een directe, spontane uiting haar wezen weergeven: dát is de grondslag van haiku. De grootste van de haiku-dichters, Matsuo Bashō (1644-1694), stelt dat haiku als vanzelfsprekend, op geheel natuurlijke wijze, uit het object moet oprijzen. En dat kan alleen als dichter en object één geworden zijn. Zolang de dichter zich nog van zichzelf als waarnemer bewust is, kan hij het wezen van zijn object niet weergeven. Voor Bashō verwijst de natuur niet naar het eeuwige en onveranderlijke dat achter alle verschijnselen ligt, maar zijn het eeuwige en onveranderlijke en de natuur in wezen niet te scheiden. Dát zichtbaar maken is volgens hem de taak van de haiku-dichter. Maar dat kan alleen als het subjectieve zelf niet in de weg staat.

"O, oude vijver!
een kikkvors springt van de kant,
geluid van water."

In deze beroemde haiku van Bashō staat de oude vijver niet symbool voor de tijdeloosheid en het onbeweeglijke. De oude vijver is de tijdeloosheid en het onbeweeglijke, en door de plons en de kringen in het water is dat -- voor een ogenblik -- te ervaren.

Vanaf het moment dat de Boeddha de aarde als zijn getuige aanroept tot de tijd van de grote haiku-dichters verstrijken er meer dan tweeduizend jaren. Twee millennia waarin zich talloze scholen en tradities vormden binnen het boeddhisme. Haiku overbrugt echter de vele eeuwen en in de verzen hoort de goede verstaander het hart van de lering van de Boeddha: verstillend, eenvoudig, zelfloosheid en mededogen. Wanneer dit niet te horen is, zo beveelt Bashō aan, luister dan nog maar eens naar de natuur:

"Over de haiku
van China -- wie te vragen?
vliegende vlinders."

Auteur Matthijs Schouten